

Kreševo - kolijevka raznih običaja

Zdenka Miletić

Ljeto se hladilo. Kiša sipi vlažeći asfalt kreševske čaršije. Mjesto uvijeno u maglu i tišinu. Krenula sam s namjerom da potražim jednu staru kreševsku obitelj. Ali ovdje, kao i u drugim manjim bosanskim mjestima, ne može se dugo biti sam. Pristupačan svijet! Začas si u društvu. Tako i ovaj put. Približila mi se žena osrednjih godina u crnim dimijama, pa sam lako zaključila da je kršćanka. Nakon njenih uvodnih riječi i pitanja: tko sam, kod koga sam, tko su mi rođaci i do kada ću biti u Kreševu, započela sam i ja ispitivati. Pitala sam je sjeća li se ona staroga običaja po kojem se pjevalo kod mrtvacu dok su ih noću čuvali? Odgovorila je da se ne sjeća. Ja sam ponovo pokušala, objašnjavajući. Pjevale su se popijevke duhovnog sadržaja o nebu, o paklu, filozofske glose itd. Zastade žena, iako smo bile već prešle rijeku Kreševčicu, pa reče: »Ja ću tebe odvesti u čaršiju Jelki, ona o tome zna sve«. Vratismo se. Evo nas pred bijelom kućom, pokrivenom kaplamom (jelove daščice), s visokom kapijom kroz koju se ulazi u dvorište. Za tren sklopih poznanstvo s Jelkom, nakon čega nas je napustila moja bivša sugovornica. Penjući se uz stepenice, prihvaćala sam se divno izrezbarene drvene ograde. Uđo-smo u sobu zastrtu ćilimima. Baka Jelka Buljan, udata Misilo, rođena je u Kreševu 1892. godine. S ponosom reče da je najstarije čeljade u mjestu. Sjeća se mnogo čega, jer »pamti vrijeme austrougarske vlade«, kako kaže. Uz findžan crne kave razgovor krenu. Ovo su sjećanja bake Jelke, a ja sam ih zapisala.

Kad netko umre, pokojnika obiđe sva rodbina i poznanici. Cijelu noć se sjedi kod pokojnika i za to se vrijeme pjevalo iz knjige *Bakuše*. Pjevala je jedna osoba, dobar pjevač, a ostali bi slušali. Jedanput se u toku noći pjevalo, ostalo se vrijeme molila krunica i razgovaralo o pokojniku. Prisjeća se starica svoga posljednjeg prisustvovanja tom obredu. Tad se pjevala popijevka o sv. Kati. Majka fra Krune i fra Alojzija Misila imala je knjigu *Bakušu*. Dalje je govorila: jelo se i pilo, te sjedilo do sabaha (zore). Muškarci su pili rakiju, a žene crnu kavu. Pred sabah domaćica bi ispekla svježu pogaču i bijelu kavu, i to bi se jelo. Ovaj običaj nestao je pred prvi svjetski rat. Razgovor se vodio i o melodiji tih pjesama. Satrica se sjeća da je pjevanje bilo više poravno, jednostavno i kao recitiranje. Slično je pjevanju uz gusle. Baka Jelka je vrlo svježeg uma, ali mi nije pokušala zapjevati.

Nakon dužeg traganja za spomenutom knjigom, uspjela sam doći do nje. Zutih je listova, formata ovećeg molitvenika, a pisac joj je Petar Bakula. Sigurno je da su po piscu knjigu nazvali *Bakuša*. Na prvoj strani piše: Pravo mudrozanje za svakog čovika. Pjesme. Knjiga je štampana u Splitu 1867. god. Pisac u predgovoru kaže: »Nejmade znanja ni jednoga pravo mudroga brez pravog poznanja Božiega«. Pri kraju još veli da je nastojao tako pisati da i najprostiji razumiju. Listam knjigu:

Prvo mudrozanje (knjiga prva)

I. poglavlje, *Od Boga stvoritelja* (569 stihova)

II. poglavlje, *Od Boga stvoritelja* (361 stih)

III. poglavlje, *Od Boga stvoritelja* (10 pjesama)

IV. poglavlje, *Od Boga uzdržitelja* (4 pjesme)

V. poglavlje, *Od Boga otkupitelja* (22 pjesme)

Čitam posljednju pjesmu koja ima 400 stihova. Djelomično ću je prepisati.

PIESMA XXII

*Men biahu dokazali ljudi,
Da imade Italja omadna,
Grad starinski poglavito stavni,
Rim, imenom, od dva brata zvani.
Tu rekoše, starinske su stvari,
Prigoleme, srednje, a i male,
U tom gradu, što u drugom nejma,
Što ko traži onde može naći.
To razumi i u mah se dilim,*

10. *U Rim idjem, da tu Petra tražim.
Naglo hitim da što prije dojdem,
Dojdo brže neg' se tkogod nada.
Ja negledam što po gradu spava,
O tom mislim da ja Petra najdem.*

Sve stanovnike redom pita da li je tu neki Petar apoštol živio? Rimljani mu odgovaraju; Jest, i prvi je propovijedao Isukrstov zakon. Oni ga vode da vidi mjesta gdje je u tamnici mučen, verugama vezan i strmoglavo na križu obješen. Potom ga vode dalje.

*Tam najdosmo prigolemu crkvu,
55. Kakve nejma u tri kraja svijeta,
Ja začuđen, šta je ono pitam?
»Svetog Petra ono ti je crkva,
Ona stoji od vrimena davnih,
Car Konstantin, veliki nazvani,*

60. *Temelj udri ovoj liepoj crkvi.
Ja ulazim i vas se nebistim,
Videć gradu, kakve drugdje nejma,
Dal Rimljani, gotov na sred crkve,
Kazuju mi misto ukopano:*

65. *Oko njega gori na sve strane,
Sto svitnjakah noćju a i danom.
Cemu služi? Ja njih ne znan pitam:
»Oni vele: misto j'ovo sveto,
Svetog Petra ovdje leži tilo.«*

70. *Tad ja reko mojim vodjam vrlim,
Meni dosti, vama hvala kruto.
On' odoše, ja osta u crkvi.
Sam razmišljam što ja vidi prvo,
I što sada u oči mi smira,*

75. *Pa tad reko u meni istomu:
Stvar očita! Bit ne more sumnje,
Ovdi Petar i umri i živi.*

Zatim je hodao po mnogim crkvama provjeravajući je li ista služba i isto vjerovanje. Svi jednako zборе, uvjario se. Zapaža da u Rimu ima sa svih strana svijeta; da li oni isto vjeruju?

95. *Ovd' u Rimu od svih krajah svita
Ima ljudih, daj da i njih pitam,
Jel' i, u njih tako vjerovanje,
Ko u vizih rimskih stanovnikah.
Afrikance, Aziance, pitam,*
100. *Američke, Oceanske ljude,
Neostavljam koga godir vidjam.
I za moje čudo prigolemo,
Svi najdalji, ko i oni bližnji
I onako ko Rimljani isti,*
105. *Svi jednako virovanje kažu.
Još mi vele inostranci vrli:
»Kako vidiš prijatelju dragi,
Ovdi činit u vom' Rimu starom'
U sve posve, što se vire tiče,*
110. *I naukah u Zakonu svetom
Sve jednako do najmanjeg truna
U nas biva i neimaj sumlje.*

Kreće dalje po raznim mjestima i dolazi na mjesto gdje su izložene medalje papa. Na prvoj je Petar, a za tim još 258 nasljednika, a svi su jednako učili Božji nauk. Kad je sve provjerio, obraća se Stvoritelju zahvaljujući mu što se rodio u svetoj katoličkoj crkvi.

Dalje se obraća hristjanima (pravoslavicima) koji su zabludili, zajedno s patrijarsima.

365. *Ol'reč ćemo: ta hristjanska crkva
I danas je u jedinstvu tilo,
Eto neka, ma nakazno biva,
Jedno tilo da brez glave siva,
Ol'sto glavah kada na se prima.*

Sada ide u englesku crkvu. Svu je Englesku prošao, obraća se protestantima, i pjesma dalje kaže:

395. *Muško, žensko Sveto pismo nosa,
Svako štije i tam nešto gvira.
Ja njih pitam šta se tamo traži?
Oni vele: »Zakon čisti, pravi.«*
400. *Ja priuze: Što Petra ne zovnu,
Pak brez truda, da svakomu kaže,
Sveto pismo što u sebi sklapa?
Svi rekoše: Kod nas Petra nejma,
Unas zakon svak po sebi traži.
Ja s' osminu, a i reko šutom:
Kolik' glavah, toliko Petarah.*

Pjesma sadržajem obuhvaća građu iz kršćanskog nauka. Pisana je u desetercu, pučkim jezikom, da bi bila razumljivija onima kojima je namijenjena.

Ovaj je običaj bio raširen samo u mjestu Kreševu. Ali, sličan običaj postojao je i u selu Vrancu kraj Kreševa. Tu se običavalo, sjedeći kod mrtvaca čitati *Veše*, uz molitvu i ostalo. Nije se pjevalo, nego čitalo. Ispitujući saznala sam od starih ljudi da su *Veše* pjesme u kojima se govori o strahotama pakla. Jedan se čovjek prisjeća stihova, koje bilježim.

*Kolike su nebeske visine,
Još su dublje paklene dubine,
Mnogo dublje nego sinje more,
Koje nitko izmjerit ne more.*

Ovi stihovi su mi bili putokaz u traganju za knjigom tih pjesama. Nisam uspjela ući u trag porijeklu naziva *Veše*, ali sam doznala da je autor tih pjesama fra Lovro Šitović (negdje piše Sitović). Knjiga je tiskana 1727. god., a na naslovnoj strani piše: PISME OD PAKLA, navlastito od paklenoga ognja, tamnosti i vičnosti, koju iz Svetoga pisma staroga i novoga zakona, također iz svetih Otaca i Naučiteljah izvede i složi u Harvatski jezik i pivanje F. Lovro iz Ljubuškog, reda S. Oca Francesca, daržave Bosne Argentine. Knjiga ima 5 (pet) pjesama a to su: 1. *Pjesma o paklu* (15 strofa), 2. *Pjesma o paklenom ognju* (58 strofa), 3. *Pjesma gdje se dozivlju i karaju grišnici*, (68 strofa), 4. *Pjesma o paklenoj tamnosti* (28 strofa), i 5. *Pjesma o paklenoj vičnosti* (49 strofa).

Veše su pisane u desetercu, no nađe se mjestimično i jedanaest slogova. Tada, kako pisac u predgovoru kaže, treba prvi »zgristi« to jest brzo reći. Jezik je pučki, izgovor ikavski, a grafija pretežno uzeta iz talijanskog jezika. Npr. gn=nj, ch=č itd. Akcentske cjeeline pisao je zajedno, kao npr. »gnemuye«, »koinam« itd.

Prepisujem nekoliko strofa iz prve pjesme.

PIESMA OD PAKLA

*Nit je bilo u gorskim pustinjam,
Nit' je sada u planinskim spiljam,
Niti ima u zemaljskim jamam,
Niti jošter u morskim dubinam.
Što je ova primarkla tamnica,
Ku sagrađi Božija desnica.
Strahovito pod zemljom prostrana,
Ter od Boga pakao nazvana.*

*Pakao je misto strahovito!
Božanstvene pravde rasrdjene.
Gdi on baca vazda stanovito,
Sve grišnike onde osuđene.
U njemu je prižestoki oganj,
Od Božije mišice raspuhan.*

*Bog u njega sumpora nasuo,
I još ga je vrlo naučio,
Da ih bude sažigati jako,
Jere oni sagrišije tako. (itd.)*

Veše su čitane sve dok nisu bile zabranjene od strane svećenika, kako sam doznala. Zabranjene su bile, jer su u njima strahovitim riječima bile opisane paklene muke. Vjerujem da je pisac fra Lovro Šitović ovim pjesmama dao poruku puku: život treba upravljati prema vjerskim načelima. *Veše* su zadnji put čitane kod pokojnog Petra Capelja u Vrancima. To je, ujedno da napomenem, posljednji čovjek koji je još nosio perčin u ovome kraju. Zna se da je ovakav način češljanja kod muškaraca došao u Bosnu s Turcima. Glava se sprijeda brijala, a na potiljku puštala i plela u perčin, koji je bio pokriven karikom (vrsta kape). Nagovaranjem fratara, ljudi su puštali kosu i šišali. Takav način češljanja iščezao je prije 60–70 god. a u to doba prestali su i čitati *Veše* u Vrancima.

Ovaj mi se običaj učinio zanimljivim pa sam ga zabilježila. Ne nosi li i on u sebi dokaz da je Kreševljacima popijevka bila pratilac od kolijevke do groba. Što ga se sjeća još samo mali broj najstarijih ljudi logično je, jer sve otječe tiho sa žuborom Kreševčice, sve, i misao i sjećanje i život.